

ПСИХОЛОГНИНГ КАСБИЙ-ШАХСИЙ ШАКЛЛАНИШИДА ЎЗИНИ АНГЛАШНИ РИВОЖЛАНТИРИШ

Мираширова Наргиза Анваровна

Ўзбекистон Республикаси Қуролли Кучлари Академияси

Ҳарбий психология ва педагогика кафедраси доценти

Психол. ф. ф. д. (PhD) 909412711; Mirashirova72@mail.ru

Психологнинг касбий-шахсий шаклланиши муаммоларини таҳлили унинг икки жиҳатларини ўзаро алоқасини очилишидан келиб чиққан ҳолда ўтказиш муҳим ҳисобланади: бир тарафдан тадқиқотчиларнинг таъкидлашларича, мутахассис шахсининг шаклланишида инсонда касбий фаолиятнинг мувофиқлигини аниқлаш муҳим ҳисобланади, чунки касбий фаолиятнинг ўзи фақатгина инсон учун хосдир.

Шахсининг мутахассис сифатида шаклланиш жараёни хусусида муаллифлик қарашлари келтирилган. Илгари ишлаб чиқилган шахсининг мутахассис сифатида шаклланиши ёш хусусияти ва иш стажига боғлиқ деган қарашлардан фарқли равишда муаллиф томонидан шахсининг касбий маҳорати бу параметрларнинг функцияси ҳисобланмаслиги, аксинча индивиднинг касбий шаклланишининг қайси босқичида эканлигига қараб аниқланишини кўрсатиб берган. Касбий фаолиятни турли даражада ўзлаштирган мутахассислар ҳақидаги тасаввурлар, қолаверса, касбий шаклланиш мезонларининг тавсифи келтириб ўтилган.

Психолог фаолиятининг энг муҳим сифатларидан бири касбий компетентлиги ёки профессионализми. У ўз ичига: касбий билим, қобилият, малака ва билишни киритади. Касбий имкониятлар диапазони, касбий технология ва усулларининг фаолияти билан аниқланади.

Психолог ҳар тарафлама тайёр мутахассис бўлиши шарт. Шунинг учун касбий эрудиция фақатгина психологик билимлар билан эмас, балки тарих, маданиятшунослик, фалсафа, педагогика, социология, сиёсатшунослик, иқтисодиёт, ҳуқуқ, филология (тилшунослик), жисмоний тарбия, математика ва информатика, шу билан бирга замонавий табиий фанлар концепцияси билан таниш бўлиши керак. Касбий билиш психолог фаолиятида, ўз фаолиятини бажаришда психологик қобилиятини ва билимларини қўллай олиши конкрет қарор қабул қила олиш ва техникасини қўллай олиш психологнинг ютуғини аниқлаб беради. Тажриба қанча кўп бўлса, касбий малака ҳам шунча кўп ўзлаштирилади.

Ўз шахсининг индивидуал психологик хусусиятларини тушуниш, характерининг кучли ва заиф томонларини билиши муҳим. Шу билан бирга

шахсий камчиликларни компенсация усуллари билиши керак. Яна бир муҳим сифат - ўзини англашни ривожлантириш. Ўз-ўзини англашнинг чегараланганлиги бу-эркинликни чегараланиши ҳисобланади. Агарда психолог ўзини чуқур билса, бошқаларни ҳам чуқур тушуна олади. Шахсий маъсулиятлиликни қабул қилиш ҳам муҳим сифатлардан ҳисобланади.

Малакали кадрлар тайёрлаш тизимини узлуксиз равишда ривожлантириш эҳтиёжи ва турли ишлаб чиқариш соҳаларида кўп йиллик иш стажини билан фаолият юритаётган шахснинг ўз имкониятларини тўлиқ амалга оширмаслиги шахсни ҳар томонлама касбий фаолиятда ўзини намоён қилиши муаммосини юзага келтирди. Бу муаммоларни ҳал қилмасдан туриб келгуси касбий фаолиятдаги муваффақиятли сифатли таълимни ва режалаштиришни амалга ошириш мумкин эмас.

Бу муаммонинг амалий аҳамияти уни турли фан доиралар қаторида психология доирасида ҳам ўрганишни муҳимлигини кўрсатиб берди. Касбий шаклланиш жараёнини ўрганишдаги қийинчиликлар қобилятлар ва касбий қобилятларнинг ишни бажаришнинг муайян бир усулига асосланган норматив фаолиятга йўналтирилганлигидадир. Шунинг учун ҳам касбий етуклик даражаси ажратиб кўрсатилмайди, балки фақатгина ёш хусусияти ва мутахассис сифатида юритилаётган вақт инобатга олинади.

Шахснинг касбий шаклланиши масаласи кўпгина муаллифлар томонидан тадқиқ қилинган. Бу инсон тараққиётида тез-тез учрайдиган жараёндир. Кўпинча мутахассис шахсининг тўла таҳлил қилиш тушиб қолади, шахснинг касбий шаклланиш босқичи эса ҳаёт йўли босқичи билан мувофиқ тарзда кўриб чиқилади. Шунинг учун вақт доирасида қатъий чегараланиб қолади.

Кейинчалик шахсни касбий шаклланиши борасидаги қарашларга С.Л.Рубинштейн ишлари асос бўлиб хизмат қилди. С.Л.Рубинштейн инсоннинг ҳаётга муносабатини ифодаловчи икки усулни ажратиб кўрсатган. Биринчи усул – бу инсондаги барча муносабатлар тўлиқ эмас, балки алоҳида ҳодисаларига муносабат доирасига кирувчи ҳаётдир. Бундай муносабатда инсон ҳаёт субъекти ҳисобланмайди, шу билан бирга ундан алоҳида ҳам бўлмайди. Бу ерда ҳаётнинг ўзи “табiiй жараён сифатида” намоён бўлади, инсон ҳаёт тарзи билан уни тўлдирди. Ижтимоий ҳаёт инсонни ўрнига субъект сифатида намоён бўлади. Бу ерда ахлоқ, беайблик, ёмонлик қилмаслик, табiiйлик, инсоннинг табiiй ҳолати сифатида намоён бўлади ва шу билан бир қаторда бу ерда яхшилик ва ёмонлик ўзаро боғлиқдир. Бу усул инсоннинг ҳаёти ўзидан ўзи кечадиган ҳаёт-автомат алоқаларига кирувчи хусусият сифатида тавсифланади.

Иккинчи усул ички рефлексияни намоён бўлиши билан боғлиқ бўлиб, у “хаётнинг бу узлуксиз жараёнини тўхтатиб қўйиши, узиб қўйиши мумкин ва инсоннинг ғоялар дунёсидан чиқариб юборади. Инсон ғоялар дунёсидан ташқаридаги позицияни эгаллайди...”. Бундай рефлексиянинг намоён бўлиши ҳаётий қадриятлар тизимини аниқлаш билан боғлиқдир. С.Л.Рубинштейн айнан шу ҳолат билан воқеликнинг янги усулига ўтиш имкониятини боғлайди. Бевосита алоқаларни узиш ва уларни янги негизлар асосида тиклаш иккинчи усулга ўтиш билан яқунланади. Шу вақтдан бошлаб “руҳий бўшлиққа, ахлоқий скептизмга, ахлоқий беқарорликка ёки бошқа – янги анланган шароитда ахлоқий инсон ҳаётини куришга йўл очила бошлайди”.

Санаб ўтилган феноменлар янги усулнинг мавжудлигини тавсифламайди, балки, шахс илгаригидек яшаш имконияти йўқ бўлган вазиятда қолганда ўзининг беқарор “Мен” тизимини бузилишлардан сақлаб қола олмаслигини англатади. Бу вазият баъзида “ўзини сафарбар этиш” ҳолати деб номланади. Бироқ бу ҳолатни ўзининг намоён бўлишига кўра ўзини ўзи сафарбар этиш деб номлаб бўлмайди: табиатдан, бошқалардан алоҳида тарзда анланмаган воқеликни йўқотиш мумкин эмас. Шунчаки, биринчи усулда турмуш тарзининг ҳаёт-автоматдан ажратилмаганлиги ҳеч қачон ахлоқий беқарорликни келтириб чиқармайди

Ижтимоий соҳаларда фаолият юритувчи шахснинг касбий шаклланишини ўрганишда инсоннинг имкониятларини тўлиқ очиб берувчи субъект ва ижтимоий муҳит орасидаги турли ижтимоий алоқалар типига аҳамият бериш муҳимдир.

Ҳар бир ижтимоий алоқаларнинг яна одамовилик ва мулоқотчанлик каби кичик типларга бўлиниши биз учун муҳим аҳамиятга эгадир. Биринчи типда субъект ўзини “топган”, ўзида ва фаолиятида ўзини ўзгартиришни хохламаслиги билан тавсифланади. Иккинчи тип эса субъектнинг ўзини ўзи “қидириши” билан изоҳланади. Бу ўтиш, оралиқ ҳолат ҳисобланади. Индивид (ёки жамият) бир шаклни тарк этиб жамиятнинг бошқа юқори даражасига эришади. Гармоник алоқалар учун субъект яхлит шахс сифатида намоён бўлади, у субъект-предмет тартиби – ролли ниқоб шарти билан белгиланади. Бу ерда инсон “таракқиётнинг абсолют ҳаракати ҳолатида” бўлади.

Шундай қилиб, профессионал психологнинг фаолиятида касбий ва шахсий сифатлар жуда ҳам бир бирига боғлиқ бўлиб, Шахсий фаолиятда бошқача ва касбий фаолиятда умуман бошқача инсон бўлиш жуда қийин ҳисобланади. Профессионал психолог ўз ишига адекват баҳо бериши муҳим ҳисобланади. Ўз шахсининг индивидуал психологик хусусиятларини

тушуниш, характерининг кучли ва заиф томонларини билиши муҳим ҳисобланади.

Адабиётлар рўйхати

1. Альбуханова-Славская К.А. Проблема личности в психологии // Психологическая наука в России XX столетия: проблемы теории и истории. – М.: ИП РАН, 1997. - С.270-373.

2. Аминов Н.А., Молоканов М.В. О компонентах специальных способностей будущих школьных психологов. // Психолог, журнал. 1992. Т. 13. №5. С. 104-110.

3. Борисова Е.М. О роли профессиональной деятельности в развитии личности // Психология формирования и развития личности / Под ред. Л. И. Анцыферовой. – М.: Наука, 1980. – С. 159-177.

4. Волгушева А.А. Профессионально-личностный портрет психолога// <https://center-yf.ru/data/stat/professionalno-lichnostnyy-portret-psihologa.php>

